

ACC. N:R M.11412:/

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Vitsippan kallades Videve. Som barn brukade vi äta den första blommande vitsippan, vi hittade på våren. Det skulle bringa lycka på sommaren och skydda mot ormbett. Innan fåren släpptes på bete skulle de dricka ett avkok på vitsippor - videvesö.

Backsippan kallades Issnöra., gullvivan Hanaköm (Tuppkam), majvivan Blått maj; Gökärten Jögamad; Tusenskönan Pytta, Tusenpytta eller Marepytta (Mare = Maria). En gumma i min hemtrakt brukade göra särskilt söndagsfint i sin lilla kammare på vårarna. Hon blandade den vita sanden och det hackade enriset, som ströddes på golvet, med ängaknappa (Trollius) och blått maj, som hon plockat i "sidden" (en fuktig äng).

Liljekonvaljen var då som nu en eftersökt blomma. Den kallades omväxlande Lillekonvalle och Bockabla. Stugorna pryddes flitigt med den och barnen sålde för ^{en} 10:öring små "urtakåsta å lillekonvalle". Den stora Convallarian Getrams kallades Kopatta med anledning av blommornas form.

Vattenklövern gick under benämningen Bockabla eller Treklöver. En klok gubbe (Anders Hansson i Hallaryd) ordinerade ofta te på

/.

torkade blad av vattenklöver. Torkade blad såldes även till apoteken.

För binas räkning omhuldades särskilt kamomillen som kallades Biurt eller Södurt. Blommorna samlades även till husapoteket, liksom blommorna av rölleka -rölka - och fläder - Hylle. Varmt te på dessa

dessa växter var ett verksamt medel mot förkylning. Ännu mera verksamt var det att "imma sig" över ett hett avkok på hylleblommor. Man fick akta sig för att reta "hyllefruen" genom att orena eller kasta slask i närheten av de hyllebuskar, som fanns vid varje stuga.

Barnen petade ut mörken ur unga frodiga skott och gjorde "hyllebössor." - Den som orenade vid flädern straffades med "udslätt" (exem).

En ört, som med förkärlek samlades under midsommarsnatten och ansågs som den kraftigaste "rökelsen" var hästfiblan, vanligen kallad Mesömmarsurta. Enligt "Abrahams Hanna", en örtekunnig gummi i hela hemby, kallad Abrahams Hannas skulle "mesömmarsurterna" plockas "gamle mesömmars aftan" (gamla stilen), då de hade sin rätta kraft.

Hon plockade även nio olika slags blommor denna kväll. De torkades

och förvarades i lärftspåsar, för att vid sjukdomstillfälle läggas på den heta ugnen och förkolna. Denna "rökelse" ansågs ha helande kraft. - En annan föreställning var, att man under midsommardagen ej fick lukta på eller bryta någon blomma. Den 4/6 dag var "kräftan" i allt som växte på marken. Särskilt farliga voro de i trädgårdarna då blommande röda gammaldags pionerna. Johannesörten (*Hypericum maculatum*) kallades även Mesömmarsurta men det vanligaste namnet var Pirkum, tydligen en förvrängning av det latinska namnet. Den var en mycket använd brännvinskrydda, som gav fin kryddsmak och vacker färg. Blommor och frukter innehålla ett rött färgämne, som löses i sprit.

Malörten var den mest använda brännvinskryddan. Malörten skulle skäras den 20 augusti - Bartolomei dag - då den hade sin rätta kraft. Malörtsbrännvinen var den mest anlitade magmedicinen.

Knopparna lades i en flaska, som fylldes med brännvin, och gubbar- togo gärna en "besk" på fastande mage. Många föredrogo, att repa brännvinsglaset fullt med malört, fylla det med brännvin och förtära alltsammans. Blåbärs- och svart vinbärsbrännvin voro även

verksamma magmediciner. Till yttre bruk mot värk och ledgångsreumatism

användes balsaminbrännvin. De genomskinliga stjälkarna skuros i

bitar och lades på brännvin. - Det ansågs även verksamt mot denna sjukdom att till yttre bruk använda brännvin på sönderskurna hästkastanjer - kastaneker. - så vida man ej helt enkelt föredrog att bära dem hela i fickorna.

Gulmåran gick under det mindre vackra namnet Barnaskid, och den gula fetknoppen kallades Himmelsgräs. Fetblad kallades Kärleksurta. På midsommarnatten tog man två sådana örter och satte på varsin sida av takbjälken. Växte de mot varandra, skulle man få, den man tyckte om. Växte de från varandra, var ingenting att hoppas. Taklöken, som i stora tuvor prydde hallar och de gamla torvtaken kallades Huslög. De kluvna köttiga blade lades på liktorner - det "lemmade". - Som barn brukade vi binda bladen av Plantago major på våra skär- och skrubbsår. Växten kallades Lägebla.

Vindorna och åkerbindan gingo under det gemensamma namnet Binne. eller ~~SNÄRK~~ Snärja. Både munke, åker- och knappvädd gingo

ACC. N:R M. 11412:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

under det gemensamma namnet Blåmånsa. Mjölkkörten (*Chamaenerian*
augustifolium) kallades Rävarumpa - samma benämning hade blommorna
på en i trädgårdarna förekommande spireabuske. Gultraven och malvorna
kallades Barsärkor. Orkideerna gingo under det gemensamma nam-
net Herrens händer. En gumma förklarade för mig, att roten har
formen av en vit hand, men bredvid den är en svart skrumpen hand
(föreg. års lök); det var djävulens hand. Jungfrulin kallades
Jungfru Marie sängaboss.

Hundkäxet kallades Honnakävs. Med den ihåliga stjälken lämpligt ~~behandlad~~
behandlade kunde vi barn åstadkomma rätt mycket oljud. - Kummin
kallades kömjan. Frukterna togos noga till vara och användes som
krydda framförallt i bröd och ost.

Det allmänt förekommande ogräset molla kallades svinamil. Torp-
stugornas gris fick under sommaren leva på "grönt", balndat med
köksavfall, gröpe och skummjolk. Barnen samlade maskrosor, "svi-
namil, pilurt, melkatistla, späda blad av sälle, vie o böge"
samt späd klöver, som skars på "skärekestian" och blandades i den ~~andra~~
andra maten. Till hönsen plockades och hackades våtarv -vannare-

skall out. tres från
mpt. från vandare.

8-2

smågröe - gäragrajs - och späd klöver.

De i vintersäden vanliga ogräsen blåklint och åkerros kallades duestol och klätt. Baldersbrået kallades skadurt. Som barn plockade vi kantbladen av denna liksom av den vackrare prästkragen för att blicka in i framtiden. Flickorna tänkte mest på sin tillkommande och räknade helt enkelt: "Ja, nej, ja, nej!" eller med tanke på den blivande samhällsställningen: "Harreman, präst, handlare, bonne, dräng, törpare". Pojkarna mätte graden av ekonomisk framgång efter åkronens beskaffenhet: "Heltäckare, haltäckare, fjädravajn, mögvajn".

Korsörten, som hade en ganska frän lukt, kallades gastastage eller gastafes. Den kloke Anders Hansson i Hallaryd ordinerade gastastaga kokade i sötmjölk såsom omslag på de svullna lederna vid ledgångsreumatism. - Plisterarterna kallades med ett gemensamt namn för suor. Snärjmåran för prästalus. Åkerspergeln hade det egendomliga namnet pjyska, och revormstöreln, vars mjölksaft man gärna gned på sin oväns hand för att framkalla utslag kallade plideurta eller plidegrajs. Den lilla ettriga ettåriga

11412:7.
M
Brennästam, ~~selar, kottkates, kottsvada och ulligor~~
~~vara en bra tillsats i honstörret om det rymtom.~~

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

nässlan (Urtica urens), vars rot, lagd på kamfertsbrännvin

till och med ansågs kunna bota kolera, kallades ojdernälla.

Bland namn på bär och frukter må nämnas: smultron - jorbär;

~~Klynnen~~ blåbär - klynnen; odon - blåbuga; lingon - krösen;

hallon - hinnebär; krusbär - stickelbär; röda vinbär - respenbär;

svarta vinbär - skäjtébär; (skäjtä = vägglus); nypon - viben;

Riset av lingon och blåbär kallades bremmen - krösenabremmen,

klynnenabremmen. Lingonen utgjorde en viktig ingrediens i kos-

ten - krösenasölta. Smultron, hallon och blåbär voro en god

handelsvara för bygdens fattiga befolkning.

Blast hette på bygdens språk bräske eller fan. t.ex. pärefan,

morodafan eller -bräske. Ollon av ek och bok kallades agarn -

igeagarn, bögeagarn. Ekollon rostades någon gång och användes som

kaffesurrogat. Som barn roade vi oss med att äta rostade bok-

då vi påstodo oss bliva "öra i huedet". Samma var förhållandet

då vi på okynne åto de "äna blåbugana". Olvon kallades ularön-

nebär och vildapel surskrabbetraj. Surskrabborna samlades av

torparna till svinmat. Äppleträd var abullatraj och päronträd

päretraj. Man skilde mellan trajpäer - päron - och jorpäer -
potatis. Körsbär kallades ^ekyssbär och bigaråer biarånger.

I något hörn av de gamla trädgårdarna fanns en kryddgård med
mynta, åbrodd - ambrott - krusig renfana - gubbaskägg - mejran, ~~timjan~~

timjan, lavendel, isop, salvia m.m. ofta inramad med en kant av
av fjädernälkor. Peberrod, ålandsrot och libsticka - losticka -

(den senare använd i kreatursmedicinen) hade sin plats i någon
avsides vrå av trädgården. Av perenna växter voro aklejor - ake-
liljor - iris - skärslilja - stormhatt - munkehatt - flox -
höstsyren - löjtnantshjärta, pion och stockros de vanligaste.

Och varje liten gumma med självaktning köpte en påse blandat
blomsterfrö, som gav henne vit förgätmigej, blå ögon, gossen i det
gröna, flickan i det sköna, riddarsporrar, evighetsblommor och
mycket annat.

Folket i min hemtrakt var i allmänhet blomsterälskare, som pryd-
de rummen med avskurna blommor i vaser eller enkla lerkrus.

Även vilda växter användes för ändamålet: de tidiga vårblommorna
blåklint, liljekonvalje, trollius, förgätmigej m.fl. De sist-

ACC. N:R M. 11412:9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

nämnda blommorna bundos i kransar, som lades på tallrikar med vatten, där de växte och fortsatte att blomma. Barn och ungdom erhöilo på födelsedagarna en konstfullt bunden "urtakåst" av olikfärgade blommor tätt bundna, så att buketten fick formen av ett halvklot eller en bikupa, nedtill prytt med ett i spetsmönster pressat papper, liknande de nuvarande tårtpapperen. En sådan bukett sattes även i toppen av spettkakorna. Ända fram på 90:talet gingo bygdens kvinnor i schalett, och när de gick till kyrkan på söndagarna hade de alltid en liten bukett av starkt doftande blommor: nejlikor, ambrott, gubbaskägg, lavendel isop m.fl. Den var bra att lukta på om predikan blev för lång och sömngivande - en parallell till gubbarnas snusdosa. - Torkade och krossade blad av mynta användes som krydda i blodkorven. Timjan bands på en rotti^gring och torkades. Nödvändig krydda i ärtsoppan. - Lavendelblommorna tillvaratogs noggrant och lades bland linnet i kistor och byråar. Lades även på den heta ugnen som rökelse. Samma uppgift hade i krukor nedsaltade rosenblad. 4.

Trädens namn avvek rätt betydligt från riksspråkets. Sålunda hette det: bög, ig, all, berk, hasle o.s.v. Pluralisformen var: böger, iger, anböger, berker, asker o.s.v. En skog eller dunge av dessa träslag kallades ojt böge, ige, alle, berke, äskax, äspe, hasle, linne o.s.v. En riktig masurbjörk med de typiska mörka barkflammorna i veden sades vara masaronn. Taggiga buskar: nypon, hagtorn, slån, kallades med ett gemensamt namn för tjörne. Ett busksnår var ett snärje. Brakved hette töste. Under lövhöstnaden var denna buske synnerligen eftersökt. Fåren föredrog tösteden framför alla andra löv. Gnagde till och med barken från grenarna. Ett av de många exemplen på djurens vägledning när det gällt upptäckandet av växternas helande eller giftiga egenskaper. Frangulabark är som bekant en ännu eftersökt drog. Brakvedskol var det finaste vid kruttillverkningen. - Den starkt doftande porsen kallades pass. Stuggolven sopades med kvastar av pors eller skurades med viskor av pors, för att driva lopporna på flykten. - Vilda syror tillvaratogs och användes i hushållet som spenat.

ACC. N:R M. 11412://

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

En missbildning på enbuskarna , förorsakad av insekter, kallades ^(Kökhosta) tjegebär. Avkok på den ansågs bota tjegehоста. En annat medel var den saft, som man fick då brunt pudrsocker fick smälta i en urhålkad rättika.

Björklag hade tappats i min hemby ännu på 70:talet. Porsen användes såsom tillsats till ölet i Visseltofta socken ända fram till sekelskiftet, enligt uppgift därifrån.

Min moder använde björklöv, hundkäs , stagos (antagl. björnmossa) och någon lavart vid växtfärgning. Tillvägagångssättet kan jag ej påminna mig.

Säv kallades sälor och gräsens vippor vojnor (eller enligt den äldre genuina göingedialketen i trakten väunor). Det vackra darrgräset - dallergrajs - samlades flitigt av oss barn. likaså kaveldunet, som vi kallade cegarer. Tillsammans med judekörs - bläror - och eternell - evihedsblommor - blev det en hållbar rumsprydnad och dammsamlare, som stod sig vintern över.

Ormbunkarna kallades med ett gemensamt namn för brägen. Örnbräken

//

täckte stora områden av skogsmarken. Bladen repades och användes till stoppning av madrasser, som ansågos bra för värkbrutna att ligga på. - Både skogs- och mattlummer gick under benämningen kararev. Sporerna - den kända apoteksdrogen nikt - samlades av oss barn. På grund av sin lättantändlighet kallade vi det gula fina mjölet för blosekrud. Bra att skrämma vägfarande med under mörka kvällar. Flitigt använd bytesvara i skolan.

Den sparsamt förekommande lopplummern kallades himmer. Ett avkok på den ansågs bota kreaturen för blopiss. Samma verkan tillskrevs blodroten - antagl. på grund av rotens röda färg. Barnen varnades för röksvampen. Fick man "röken i ögonen" växte fröna och man blev blind. Svamp användes ej i hushållet på bygden. Det var "herrska~~stos~~safora" att använda den. Korna åt med begärlighet de flesta svampsorterna. Detta ansågs ha dålig inverkan på mjölken. "När tjörna börja o ajda svomp, bler da krångled o få smör". - De hårda tickorna på lövträden renskars och användes av bryna rakknivarna på.

ACC. N:R M. 11412:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Vitmossan kallades vedemos . Samlades flitigt och användes till
strö under kreaturen samt till tätande av springor mellan stoc-
kar och plankor - bole - i timmerväggarna.